

COSTUMS DE TORTOSA, D'ÀNGELS MASSIP-BONET³

Tortosa i Lleida, amb els seus extensos termes, un cop conquerides a mitjan segle XII pel comte de Barcelona, són elevades a marquesats personals seus com a territoris aleshores fronterers, amb un nou règim jurídic especial que promou i permet que les dues ciutats es converteixin en els grans centres socials i econòmics de la Catalunya Nova. En ambdues ciutats s'estableix i es desenvolupa ben aviat una burgesia lliure i rica, molt activa, amb una organització municipal pròpia ben peculiar; i ambdues es doten d'un dret primigeni d'arrel consuetudinària que es desenvolupa ràpidament i cristal·litza, en tots dos casos, en uns llibres de costums propis.

Tortosa i Lleida són unes comunitats urbanes amb una gran activitat socio-econòmica, en constant evolució i creixement, que indefectiblement requereixen una ordenació jurídica adequada.

Però en el cas de Tortosa aquest procés de fixació del dret propi és molt lent i esdevé l'objecte d'un llarg litigi que enfronta la universitat municipal amb els cosenyors de la ciutat: l'orde del Temple i Ramon de Montcada.

Fins que, després de dècades de conflicte per aquest motiu, el 16 de novembre de 1272 ambdues parts arriben a la coneguda *Composició de Gallard de Josa*. Un pacte assolit amb la mediació del bisbe Arnau de Jardí, de Tortosa.

En tot cas, d'aquesta concòrdia destaquem tres acords fonamentals: *a)* la delimitació de les competències judicials reservades a la senyoria i de les pròpies del tribunal format per la cúria o pel jutge municipal, ja anomenat *veguer*, i els prohoms; *b)* la fixació de les fonts del dret, que per primera vegada es diu que són, en primer lloc, els costums propis, després els Usatges de Barcelona, però no tots, sinó sols els que regeixen a Tortosa, i, per acabar, el dret comú, del qual es diu que és definitivament i especialment acceptat a Tortosa; i, potser el punt més important, *c)* l'encàrrec a la ciutat que es redactin per escrit els seus costums, els que s'usen.

Pocs dies després, el 28 de novembre, els dos notaris elegits a aquest efecte, Pere de Tamarit i Pere Gil, comencen a redactar aquesta primera recopilació. Una tasca que devien acabar no gaire més tard del 15 d'agost de 1273, quan consta que els procuradors de la ciutat lliuren el seu projecte a un representat del bisbe de Tortosa perquè els litigants puguin iniciar la discussió final sobre el dret que ha de regir la ciutat i els seus termes.

Sigui com vulgui, aquesta primera versió dels Costums de Tortosa, que, malgrat tot, s'esmenta arreu com del 1272, ja es coneix com a *Consuetudines Dertuse civitatis*.

3. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2022, 544 p.

En tot cas, la qüestió se sotmet a l'arbitratge del bisbe Arnau de Tortosa, el canonge de Lleida Ramon de Besalú (en nom de la ciutat) i Domènec de Terol (en substitució de l'abat de Sant Feliu, Jaspert de Botonac, elegit inicialment en representació de la senyoria).

Simultàniament a la discussió sobre els costums escrits, el 16 de maig de 1275 els dos senyors i la universitat municipal signen la carta de la paeria per la qual, entre altres coses, s'acorda que per a jutjar causes criminals el veguer designarà quatre jutges especials (elegits entre setze candidats, quatre per cada parròquia o districte en què es divideix la ciutat —quatre—), els quals es diran *paers* i les sentències dels quals seran inapel·lables.

I, finalment, tot el procés de discussió i concreció del dret tortosí conclou amb una sentència arbitral que es dicta el 15 de maig de 1277 i on es declara que totes les qüestions, objeccions i contraobjeccions que les parts havien presentat al manuscrit elaborat per Tamarit i Gil, han estat resoltes. I, a més, s'hi detallen les esmenes, les addicions i les supressions que cal introduir en el document inicial presentat per aquells dos juristes de la ciutat.

Publicada la resolució, és acceptada per ambdues parts i es procedeix a la redacció definitiva dels costums. Una tasca que dura cert temps, no sabem quant, però alguns autors afirmen que l'edició del text, amb el títol de *Llibre de les costums de Tortosa*, es produeix entre el 1277 i el 1279 (en un moment indeterminat).

Àngels Massip, doncs, transcriu i publica el manuscrit preparat per aquells dos notaris tortosins entre els anys 1272 i 1273. Ho fa cobrint un buit existent en la historiografia jurídica tortosina, amb una feina encomiable i seguint les petjades del seu pare, Jesús Massip, el gran, profund i millor coneixedor de l'ordenament jurídic de Tortosa.

Ell fou l'autor de la magnífica edició crítica dels Costums publicada el 1996 per la Fundació Noguera, feta consultant els diferents manuscrits coneguts i en la qual també va col·laborar la seva filla.

Filòloga de professió, Massip és professora titular de la Universitat de Barcelona i doctora en Filologia Catalana, i les seves línies de recerca se centren en la dialectologia catalana i la lingüística històrica. I, amb la solvència científica que l'acredita, des de la seva disciplina també s'ha implicat en l'estudi dels costums tortosins, col·laborant sovint en la producció historiogràfica paterna.

Ara, precisament, sense desvincular-se del llegat de Jesús Massip, ella ens explica breument com el seu pare va procedir en la recerca i localització dels manuscrits coneguts del codi de Tortosa per a fer la seva edició del 1996.

En tot cas, Àngels Massip afronta aquest repte tota sola i ens presenta aquest document magníficament publicat, com dèiem. És una sòlida edició duta a terme pel Servei de Publicacions de l'Abadia de Montserrat, amb el suport de l'Ajuntament de Tortosa i la Diputació de Tarragona.

Seguint un mètode ben acurat, l'autora descriu els criteris de l'edició i ressalta sobretot el fet que el codi tortosí és el primer dels textos de dret municipal català escrit en català, la qual cosa també el converteix en una eina fonamental per al coneixement de la nostra llengua en aquell segle XIII.

En qualsevol cas, tenir aquest manuscrit a l'abast de tothom facilita als estudiosos el coneixement sobre el dret tortosí, ja que poden comparar-lo amb el definitiu i així apreciar-ne les diferències, allò que se'n va suprimir i el que s'hi va afegir. Ben segur que fins i tot els usos i costums proposats en aquest document i que després van ser retirats, d'alguna manera també han format part del règim jurídic tortosí. Per tant, encara que acabessin essent eliminats, ara podem observar-los i, doncs, segurament conèixer una mica més l'abast i l'extensió reals de les seves institucions.

Aquesta nova edició, juntament amb la del codi final publicat per Jesús Massip, constitueixen un conjunt documental de referència per als futurs estudis sobre els Costums de Tortosa, però també per als del dret municipal català en general i els del dret territorial del Principat. Amb les seves nombroses institucions, el codi de Tortosa esdevé una manifestació clara de les fonts del dret català, entre les quals, a més dels costums propis i de la carta de poblament de la ciutat del 1149 (que confirma l'altra prèvia del 1148), destaca sobremanera el dret comú romà i canònic.

El manuscrit, en qualsevol cas, seguint el model del Codi de Justinia i tal com serà el text definitiu dels Costums, es divideix en nou llibres, aquests en rúbriques i aquestes ja en els usos i costums que els componen. L'índex de l'obra ajuda enormement a la seva comprensió i facilita les recerques que s'hi vulguin fer.

En definitiva, aquesta edició del projecte del codi és imprescindible per a l'estudi i l'anàlisi de la gènesi dels Costums de Tortosa, justament l'objecte de la tesi doctoral de Jesús Massip, dirigida pel també tan recordat Dr. Josep M. Font Rius.

El codi de costums de Tortosa és, sense cap mena de dubte, una obra immensa que comprèn tots els àmbits del sistema jurídic, un veritable ordenament general encara que sigui d'aplicació municipal: l'ordre públic, el civil, el criminal, el processal i el mercantil marítim. Però, entre tot, cal destacar que, entre les seves nombrosíssimes institucions, Tortosa també posseeix un règim jurídic propi pel que fa a les servituds, a diferència de les *Ordinacions d'En Sanctacília* comunes a Catalunya, i un dret mercantil marítim particular, al marge i en tot cas complementant el *Llibre del Consolat de Mar* comú al Principat.

Felicitem, en tot cas, Àngels Massip per aquesta nova i important aportació al coneixement del dret propi de la seva terra, però que també serà d'enorme utilitat a altres estudiosos d'altres disciplines com ara la filologia catalana, l'àmbit de treball i recerca de la mateixa autora. Podem dir que aquesta publicació és una perfecta combinació de dret i la filologia en la història del nostre país.

També agraïm al Servei de Publicacions de l'Abadia de Montserrat el seu esforç en assumir aquesta magnífica edició, complementada amb diverses il·lustracions que l'enriqueixen.

Una obra a la qual, no en dubtem, seguiran altres de l'autora, sobre Tortosa o altres indrets de Catalunya i de la Corona d'Aragó, igualment profitoses per als estudiosos del dret i de la llengua catalana.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya